

Aftenposten

2021

HISTORIE

Nr. 4 • 2026 • kr 169

Norges
største
historie-
magasin

Uværsnatten som tok 171 liv

Natt til 14. oktober 1899 ble
kystsamfunnene Titran og Røvær
rammet av en av de mørkeste
stormkatastrofene i norsk historie.

Unike fotofunn
fra fredsdagene

100 år siden
Amundsens polferd

Nordmenn
i Fremmedlegionen

Norsgaard filmet i Alaska og andre steder i Amerikas utmark. Foto: Campbell Norsgaard

Fotografen som lærte kongen å seile

Hvordan ble en pelshandler fra Jevnaker kong Haralds seilelærer og en av Norges viktigste krigsfotografer?

FREDRIK KALSTVEIT

Journalist

Da Norge ble invadert i 1940, plukket den norske pelshandleren Campbell Norsgaard opp fotoapparatet. Med det dokumenterte han viktige biter av norsk krigshistorie.

- Bestefar ble fanget av nazistene under krigen. De kastet ham inn i en hytte og sultet ham i flere dager. Da han slapp ut, banket de ham. Bildene falt ikke i smak, sier Heather Turner, barnebarnet til Campbell Norsgaard.

Fotografiene Turner sikter til, ble sist sommer utstilt på St. Olaf College i Minnesota. Der inngikk dokumentasjon av det naziokkuperte Norge i en samling øyeblikksbilder av flere norske celebriteter i landflyktighet under andre verdenskrig. På veggene hang blant annet trykk av Sigrid Undset på flukt gjennom Russland og Japan, og kong Harald, den gang prins Harald, med resten av familien på besøk i Little Norway i Canada.

Men hvordan ble Jevnaker-mannen, uten noen formell foto- eller filmutdannelse, en av krigshistoriens viktigste kronikører?

- Bestefar er et mysterium, selv for meg, sier Turner.

Vanskelig barndom

Norsgaards døpenavn var Conrad Campbell Norsgaard. Det angloklingende mellomnavnet fikk han, ifølge eget utsagn, fordi faren var hellig overbevist om at sønnen en dag ville utvandre til Amerika.

Det fikk faren rett i. Men til tross for fremsyntheten var ikke forholdet til sønnen det kjærligste, og Norsgaard hadde en tøff oppvekst, ifølge barnebarnet.

- Faren forsvant tidlig ut av bildet. Moren

Kronprinsesse Märtha, prinsessene Ragnhild og Astrid, samt prins Harald på Camp Little Norway i Toronto, Canada, ca. 1943. Foto: Campbell Norsgaard

PÅ 1930-tallet var Norsgaard pelshandler med egen forretning i Akersgata i daværende Kristiania. Foto: Campbell Norsgaard

hadde fire barn med fire forskjellige menn, og slik jeg forsto det, flyttet de mye rundt. De hadde det dessuten trangt økonomisk, sier Turner.

Foruten på Jevnaker tilbrakte Norsgaard oppveksten i Kristiania, der han utmerket seg som en lovende skøyteløper i ungdomsårene.

På 1930-tallet slo han inn på en karriere i pelsdyrindustrien. Norsgaard solgte fôr til oppdrettere på vegne av familiebedriften Rieber & co., inntil han startet sin egen pelsforretning i Akersgata 43 i hovedstaden.

Pels var trendy på trettitallet, antagelig inspirert av skøytedivaen Sonja Henies påkostede mundurer, og Norsgaards forretning hadde god fortjeneste.

Han eksporterte sølvrepels til ulike verdenshjørner, og særlig til Nord-Amerika, der han også var på en lengre handelsreise i 1937.

Krigsutbruddet og flukten

Ifølge et intervju Norsgaard gjorde med Dagbladet i 1987, hadde han vært i Nord-Sverige og kjøpt pels for 16.000 dollar da tyskerne invaderte Norge i 1940. Invasjonen gjorde

«Bestefar anså det som sin plikt å gjøre det han kunne. Ettersom han hadde fotoapparat, dokumentere han tyskernes maktovertagelse»

Heather Turner, barnebarnet til Campbell Norsgaard

fotografering, som Norsgaard hadde syslet med siden ungdommen, til mer enn en hobby.

– Bestefar anså det som sin plikt å gjøre det han kunne. Ettersom han hadde fotoapparat, dokumentere han tyskernes maktovertagelse, sier Turner.

I Norwegian American Historical Associations utstilling på St. Olaf College i Minnesota var et bilde av en nedbrent gård med en tilsynelatende husvill familie i forgrunnen et av blikkfangene.

Bildet ble tatt i månedene etter okkupasjonen, og det fremgår av senere intervjuer at Norsgaard ønsket å dele fotodokumentasjonen med de allierte styrkene. Dessverre ble

han anholdt av tyskerne tidlig, og flesteparten av filmrullene nådde derfor trolig hverken mørkerommet eller svenskegrensen. Ifølge barnebarnet Turner mishandlet tyskerne også bestefaren.

– Han fortalte historien om at han ble suldet og banket, til meg flere ganger. Detaljene endret seg aldri, sier hun. – Etter den episoden skjønte han at det trolig var best å flykte fra Norge. Det var vemodig, men nødvendig, slik han forklarte det.

På flukt med Sigrid Undset

Flukten var av det kronglete slaget. Ifølge en artikkel i emigrantbladet Nordiske Tidene reiste han først til Sverige, deretter via Balti-

Den nobelprisvinnende romanforfatteren Sigrund Undset, her på mellomlanding i Kobe, Japan, flyktet fra Norge etter invasjonen. Foto: Campbell Norsgaard

Fenrik Norsgaard poserer foran tyske jagerfly, som hadde angrepet skipsfartsrutene til Murmansk og senere ble brukt som reservedeler på Bardufoss flyplass i Norge. Foto: Campbell Norsgaard

Uten noen formell fotoutdanning, ble Campbell Norsgaard fotograf i treningsleiren for det norske flyvåpenet i eksil under andre verdenskrig. Foto: Campbell Norsgaard

kum til Moskva. På gjennomreise i Russland fikk han ingen ringere enn Sigrund Undset som reisekompanjong.

Undsets flukt var like påtvunget som Norsgaards. I flere år hadde hun vært en ivrig Hitler-kritiker, og bøkene hennes var svartelistet i Tyskland. Ved krigsutbruddet var det derfor bare et tidsspørsmål når hun fikk besøk av Gestapo hvis hun ble i Norge.

- Bestefar ble kjent med Undset gjennom Undsets sønn. Siden ble også Sigrund Undset selv en venn av ham, sier Turner. - Hjemme i skuffen har jeg flere julekort som hun sendte til bestefar etter krigen.

I et av Norsgaards utstillingsbilder står den nobelprisvinnende forfatteren på en balkong i Japan, ikledd en svart kjole, med en håndvifte, mens hun stirrer tankefullt ut i luften.

Undsets strabasiose ferd mot friheten er siden dokumentert mellom to permer i den engelskspråklige boken «Return To The Future», som utkom i 1942.

Little Norway

På sensommeren 1940, etter et opphold i

Japan, nådde Norsgaard og Undset USAs vestkyst. Derfra dro Undset til New York, der hun fortsatte forfattergjerningen i eksil.

Norsgaard satte kurs mot Colorado, der han igangsatte nødhjelpstiltak for krigsofre i hjemlandet og dessuten ønsket å slutte seg til den norske skitroppen. Men jevnakermannen, som nå var 31 år, fikk beskjed om at han var for gammel for tjeneste. Turen gikk derfor til Canada, der det norske flyvåpenet trente.

På reisen nordover kjøpte han filmkamera, som kom i flittig bruk. Kort tid etter ankomsten i treningsleiren ble oberst Ole Reistad så imponert over arbeidene til den fotofrelste rekrutten at han gjorde Norsgaard til flyvåpenets offisielle fotograf i Little Norway.

Her dokumenterte Norsgaard gjenoppbyggingen av norske luftstyrker, og hvordan hundrevis av nordmenn bodde, trente og forberedte seg på å kjempe for sitt okkuperte hjemland.

Thor Heyerdahls tambjørn

En av rekruttene i Little Norway var Thor Heyerdahl, som bosatte seg med kone og to

barn i en tømmerhytte utenfor leirområdet.

I Ontarioskogen var det et rikt dyreliv, og under en skogstur støtte Heyerdahl på en forlatt bjørnunge. Den alltid eventyrlystne oppdageren adopterte bjørnungen som kjæledyr. I Heyerdahl-familiens hjem ble den dressert og matet, og snart fikk den også soveplass i ektesengen, til Thor Heyerdahls kones frustrasjon.

Smått om senn ble bjørnungen «Peik» også et kjent ansikt i Little Norway. Norsgaards bilder viser at rekruttene gikk på luftetur med bjørnungen i bånd, og i et av Norsgaards fotografier sitter «Peik» bak rattet på en tanks.

Den firbeinte canadieren vekket også interessen til leirens gjester, deriblant kongefamilien. Sommeren 1943 tilbrakte kronprinsesse Märtha og de tre barna, som i krigsårene bodde i Pooks Hill utenfor Washington D.C., store deler av sommerferien på kongeresidensen Little Skaugum.

Under ferieavbruddet i Canada tok det ikke lang tid før «Peik» ble lekekameraten til kong Harald, den gang prins Harald, samt de to søstrene, Astrid og Ragnhild. Det eneste søs-

Bjørnungen «Peik» bak rattet på en tanks i Little Norway.
Foto: Campbell Norsgaard.

Prins Harald kjæler med bjørnungen Peik i Camp Norway 1943 sammen med sin mor. Foto: Campbell Norsgaard

kenflokken hadde å utsette på «Peik», var ifølge en nyhetsartikkel at han sov mye midt på dagen.

Kong Haralds seilelærer

Prins Harald omgikk også Norsgaard. I samlingen er det bilder av den kommende monarken som tester ut Norsgaards fotoapparat. I en tilårskommen indianerkano, med sengelaken som seil, gir Norsgaard også prins Harald hans første seiletur. Seilundervisningen må sies å være en milepæl, all den tid den kongelige seilespiren siden representerte Norge i tre OL og også ble verdensmester i havseiling.

Totalt var Norsgaard i Little Norway i fire år, og samlingen av visuelle vitnesbyrd av det offisielle Norge i eksil inkluderer nesten fem fotoalbum, 2000 enkeltstående bilder og 19 videofilmer. Da krigen var slutt, fikk Norsgaard den ærefulle oppgaven å fange kong Haakons hjemkomst.

I den ti minutter lange fargefilmen, som nå finnes i Norwegian American Historical Associations digitalarkiv, kan man se HMS Norfolk sige inn Oslofjorden og kong Haakon VII stige i land på Honnørbrygga. Der mottas Hans Majestet med æresvakt og ønskes velkommen av sin egen sønn, kronprins Olav. Herfra skrider seremonien frem med pomp og prakt. Den regnvåte hovedstaden er fylt

«Det er rart å tenke på at han gikk fra å selge pels til å bli naturverner»

Heather Turner, barnebarnet til Campbell Norsgaard

av folk, og soldater må lenke seg sammen for å holde skuelystne tilbake når monarkene marsjerer gjennom gatene. Oslos ordfører og Norges senere statsminister, Einar Gerhardsen, holder også tale.

Til midnattssolens land

Tilbake i gamlelandet tok Norsgaard også med seg sin kone Grace May Holman, som var en relativt kjent amerikansk kunsthøper i samtiden.

- Han ville vise bestemor hjemlandet sitt, og de reiste rundt fra nord til sør, sier barnebarnet Turner, som har flere filmruller fra norgesbesøket.

Et av Norsgaards varemerker var selfier, og i flere av bildene figurerer han og kona i bilderammen med snødekte fjelltopper og vannspeil i bakgrunnen. Hvorvidt Norsgaard og kona kun var på besøk eller planla å bosette seg i Norge, strides kildene om, men det ble i alle tilfeller til at de returnerte til USA etter norgesbesøket.

Med seg i kofferten hadde Norsgaard

råmaterialet til det som skulle bli «To The Land of The Midnight Sun». Dokumentarfilmen viser gjenoppbygde militærbaser og monumenter reist etter krigen, samt luftige svev over fjord og fjell, filmet fra flyvinduet. Ellers dominerer hverdagsliv med tømmerhugst og sauegjetting, festlige lag med trekkspill og dans. For mange norskamerikanere, som ikke hadde vært i gamlelandet på årtier og aldri før hadde sett gamlelandet fra luften, var filmen unik.

En artikkel fra 1947 i Nordisk Tidende forteller at Norsgaard viste filmen for 1000 norskamerikanske publikummere ved Bay Ridge High School i Brooklyn, mens hundrevis av andre ble avvist i døren. I avisnotisen ble filmen også rost for sin skjønnhet og fotografiske kvalitet.

Naturens skjulte verden

Etter krigen jobbet Norsgaard som pelshandler i New York, men etter at kona døde, bare 47 år gammel av multippel sklerose, vendte han nok en gang tilbake til fotogjerningen,

Campbell Norsgaard var en aktiv idrettsmann i sine yngre år og ble etter hvert en habil seiler.
Foto: Campbell Norsgaard

Prins Harald med Campbell Norsgaard sommeren 1943. Foto: Campbell Norsgaard

nå med nye objektiver og nytt fokus.

- Han giftet seg på nytt med Ernestine Jaediker, som var miljøverner og engasjerte seg i flere naturvernaksjoner. Snart var bestefars filmruller fylt av blomster, bier og sommerfugler, sier Turner.

Norsgaards nyervervede interesse for naturens små og sårbare skapninger kulminerte i NBC-dokumentaren «Nature's Hidden World», som hovedsakelig var filmet i egen bakhage. I 1966 ble dokumentaren kringkastet ut til flere titalls millioner amerikanere, og Norsgaard skulle senere lage flere beslektede filmer.

Sammen med sin andre kone ga han også ut fire bøker om naturvern, og han var sentral i grunnleggelsen av naturreservatet og utdanningssenteret Flat Rock Brook Nature Center i Englewood, New Jersey.

- Det er rart å tenke på at han gikk fra å selge pels til å bli naturverner. På mange måter føler jeg at han var to forskjellige personer

før og etter bestemor døde. Men fotointeressen fulgte ham hele veien, sier Turner.

Turner har selv mange gode minner fra fotoekskursjonene de hadde i naturen rundt huset i Lakeville, Connecticut.

- Han var utrolig tålmodig og veldig dedikert. Jeg husker også at han fanget insekter og oppbevarte dem i kjøleskapet. Kuldebehandlingen saktet farten på dem, så han fikk fanget dem på best mulig vis da han igjen slapp dem ut i det fri.

Før Norsgaard døde i 1990, laget han også film med Meryl Streep og var på fotoekskursjoner med fjellklatreren Sir Edmund Hillary, foruten å dokumentere livet til Alaskas siste norske gullgravere.

Jubileumsutstilling

Under fjorårets jubileumsutstilling på St. Olaf College var det imidlertid arbeidene fra Little Norway og andre verdenskrig som ble trukket frem fra den rikholdige karrieren.

- Jeg ble slått av hvor naturlige bildene hans er, sier Kristina Warner, som er arkivar ved Norwegian American Historical Association og kuraterte utstillingen. - Han fanger dagligliv på en veldig likefrem måte. Det er som om de som er i bildet knapt nok legger merke til at han er der. Dessuten liker jeg måten han eksperimenterte med selvutløser og selfier på. Der var han forut for sin tid.

Ifølge Warner var tilbakemeldingene gode, også fra kronprinsen, som gjestet St. Olaf og fikk et innblikk i Norsgaard-samlingen.

- Det var bilder av kong Harald han aldri hadde sett før. Det var gøy. Vi har nå en løpende dialog med Slottet om bildeutveksling, sier Warner.

På denne dag

12. MAI

1873: Oscar 2. kronet til konge av Sverige i Storkyrkan i Stockholm. 18. juli samme år kronet han også til Norges konge under en seremoni i Nidarosdomen. Offentlig markerer Oscar 2. seg som en varm talsmann for sømmelighet og konservativ moral. Privat holder han seg med flere elskerinner og er far til et ukjent antall utenomekteskapelige barn. Han skal også inneha Sveriges største pornografisamling. Oscar 2. får den utakknemlige oppgave å være konge da Norge løsriver seg i 1905. Om unionsoppløsningen skriver han i sine memoarer at den «har givvit mitt hjärta ett djupt, ja oläkligt sår».

Oscar 2. tok valgspråket «Broderfolkenes vel». Ill.: Granbergs Konstindustri-Aktiebolags Förlag

13. MAI

1909: Startskuddet går for historiens første Giro d'Italia («Italia rundt»). Sykkelrittet begynner i Milano og strekker seg over åtte etapper på til sammen 2448 kilometer. 49 av 127 ryttere fullfører rittet, som er inspirert av Tour de France. I likhet med forbildet er det også innstiftet av en sportsavis, «La Gazzetta dello Sport», i et forsøk på å vinne lesere fra erkekonkurrenten.

1943: Det bestemmes at 17. mai i år, som i fjor, skal være vanlig virkedag.

2000: 23 mennesker mister livet, nærmere 1000 blir skadet og 400 hjem legges i ruiner da 177 tonn fyrverkeri eksploderer i en fabrikk i den nederlandske byen Enschede. Bydelen Roombeek blir praktisk talt utradert.